

Elites, 'patrimonial state' en sociaal kapitaal

De Gezworene Meente van Groningen na de aansluiting bij de Republiek.¹

Marike D. Peterzon

TSEG 12 (1): 53–78

DOI: 10.5117/TSEG2015.1.PETE

Abstract

Elites, Patrimonial State and Social Capital. The Sworn Council of the city of Groningen after the incorporation in the Republic.

According to many historians, family and state were closely interlocked in the Dutch Republic. In this article this relation is studied in line with Robert Putnam's ideas of bonding and bridging social capital. On the basis of the careers of the members of the Sworn Council we study whether city governance was in hands of a few families and how relations with the broader civic community were established. It appeared that during the seventeenth century the Sworn Council acted as a part of a vivid civic culture which generated bridging social capital.

Op 16 oktober 1637 kreeg de Groninger stadsadvocaat Antonius Lus de opdracht van burgemeesters en raad om een onderzoek te doen naar de misstanden bij de bevestiging van ambten. Het was de burgemeesters en raad ter ore gekomen dat er veel ergernis was over het bevestigen van ambten en zij waren bang dat dit de regering van de stad in een kwaad daglicht zou stellen.²

De opdracht van Antonius Lus toont ons twee dingen: het sluit aan bij het beeld van coöptatie en nepotisme in de tijd van de Republiek, maar het illustreert tevens een verlangen om onrust over uitwassen tegen te gaan. Het beeld is bekend. Het liefst selecteerden de zittende stadsbestuurders

1 Ik dank Maarten Duijvendak, de redactie van dit tijdschrift en twee anonieme referenten voor hun constructieve commentaar.

2 Groninger Archieven (verder GrA), toegang 1605, inv. nr 317r-1 Protocol der Stadts Secrete Saecken, 16 oktober 1637, 12 en 13. Helaas is het vervolg niet bekend, de resultaten van het onderzoek van advocaat Lus heb ik niet kunnen vinden.

collega's die bekend waren met de heersende waarden en tradities en die vond men vaak binnen de eigen familiekring. Ook hielp het als men dezelfde achtergrond had op het gebied van opleiding, mentaliteit en financiële positie. In dit verband wordt vaak gesproken over een *familial state*, waarbij er werd bestuurd door een beperkt aantal belangrijke families.³ Volgens critici werd bij deze verdeling van ambten te weinig gelet op de kwaliteit van de bestuurder en te veel op zijn familierelaties. Daardoor voelden anderen zich buitengesloten. Dit waren meestal mensen uit de brede burgerij, zoals vertegenwoordigers van de gilden en bekleeders van lagere ambten. Het is goed mogelijk dat deze burgers hierover hun beklag hadden gedaan bij het stadsbestuur en dat dat leidde tot de opdracht van Antonius Lus.⁴

Binnen het elite-onderzoek zijn oligarchisering en aristocratisering regelmatig terugkerende thema's, waarbij de levensstijl van de elite een belangrijk perspectief biedt.⁵ Het onderzoek van Van Dijk en Roorda naar het patriciaat van Zierikzee vormde het startpunt voor een reeks onderzoeken naar het stedelijk patriciaat waarbij gekeken werd naar samenbindende sociaal-culturele factoren binnen het patriciaat.⁶ Vooral de studies in het midden van de jaren tachtig naar de stedelijke elites van Leiden, Hoorn en Gouda benadrukten het proces van aristocratisering, waarbij dat werd opgevat als het bewust streven naar en overnemen van een adellijke mentaliteit en levensstijl.⁷ Dit perspectief is niet vreemd omdat binnen het algemene onderzoek naar de burgerlijke samenleving 'burgerlijk' werd opgevat als levensstijl.⁸

3 Julia Adams, *The familial state. Ruling families and merchant capitalism in early modern Europe* (Ithaca en Londen 2005). Meer algemeen over Nederlandse stedelijke elites in de zeventiende eeuw: Jonathan Israel, *The Dutch republic. Its rise, greatness, and fall 1477-1806* (Oxford 1995) 328-360; Maarten Prak, *Gouden Eeuw. Het raadsel van de Republiek* (Nijmegen 2002) 137-150 en 183-203; J.L.Price, *Holland and the Dutch Republic in the seventeenth century. The Politics of particularism* (Oxford 1994) 32-56.

4 In Groningen zijn in de zeventiende eeuw een aantal oproeren geweest die onder andere te maken hadden met de verdeling van ambten. Zie hiervoor: M.G. de Boer, *De woelingen in Stad en Lande in het midden van de 17^e eeuw* (Groningen 1893).

5 L. Kooijmans, 'Patriciaat en aristocratisering in Holland tijdens de zeventiende en achttiende eeuw', in: J. Aalbers en M. Prak (red.), *De Bloem der natie. Adel en patriciaat in de Noordelijke Nederlanden* (Meppel 1987) 93-103.

6 H. van Dijk en D.J. Roorda, *Het patriciaat in Zierikzee tijdens de Republiek* (Middelburg 1979).

7 J.J. de Jong, *Met goed fatsoen. De elite in een Hollandse stad. Gouda 1700-1780* (Amsterdam-Dieren 1985); L. Kooijmans, *Onder regenten. De elite in een Hollandse stad. Hoorn 1700-1780* (Amsterdam-Dieren 1985); M. R. Prak, *Gezeten burgers. De elite in een Hollandse stad. Leiden 1700-1780* (Amsterdam-Dieren 1985).

8 Maarten Prak, 'The Dutch Republic as a Bourgeois Society', *Bijdragen en mededelingen betreffende de geschiedenis der Nederlanden* (verder *BMGN*) 125 -2 -3 (2010) 107-139, 108.

In het onderzoek naar deze burgerlijke samenleving deed zich later een verschuiving voor waarbij de interpretatie van 'burgerlijk' verschoof van het sociaal-culturele naar het politiek-democratische. Burgerschap werd nu meer gezien als een belichaming van stedelijk corporatisme: een veelheid aan stedelijke instellingen die voortvloeiden uit het middeleeuwse gildewezen die gezamenlijk een corporatistisch geraamte vormden. Burgerlijk staat dan voor de manier waarop de stedelijke bevolking zich binnen dit geraamte beweegt. De mogelijkheden hiervoor werden sterk bepaald door rechten en plichten binnen de stedelijke gemeenschap. De rol van elites was het coördineren van dit corporatistische geraamte.⁹

Een sterke impuls voor deze meer politiek-democratische benadering van het begrip burgerlijk komt van de socioloog Robert Putnam. Hij vergeleek Noord- en Zuid-Italië vanuit het perspectief van burgerparticipatie en kwam tot de conclusie dat er in Noord-Italië een hoge mate van participatie was. Dit gegeven koppelde hij aan het Noord-Italiaanse bestuur dat efficiënt, creatief en effectief was, en de economie die welvarend was. In Zuid-Italië was er veel minder burgerparticipatie, was de overheid corrupter en inefficiënt, en bleef de welvaart achter. Putnam relateerde het sociaal kapitaal van een samenleving dus aan de mate van politieke effectiviteit en economische voorspoed. In zijn visie drukt sociaal kapitaal de deelname aan het gemeenschapsleven ('civic culture') uit en het vertrouwen in de samenleving dat daardoor tot stand komt.¹⁰

Dit artikel benadert de vorming van de elite in de stad Groningen vanuit het sociaal kapitaal-perspectief, waarbij de focus ligt op de participatie van de brede burgerij binnen de stedelijke gemeenschap. De Republiek was een corporatistische samenleving, maar in hoeverre waren hierdoor vroeg-democratische elementen aanwezig? Of waren deze corporaties een verlengstuk van de lokale autoriteiten en grotendeels in handen van de lokale oligarchie?¹¹ Leek Groningen, in lijn met ideeën over *civic culture* van Putnam, meer op Noord-Italië dan op Zuid-Italië? De nadruk ligt hierbij op de participatie van middengroepen in het stedelijk bestuur. Eerdere elitestudies legden juist de nadruk op de pogingen van de elite om hulpbronnen in eigen familiekring te houden: 'De politieke ideeën en het politieke gedrag van de regenten werden hier hoofdzakelijk onderzocht als onderdeel van een regentenstrategie die erop gericht was hun sociaal-culturele, financiële

9 Ibidem, 124.

10 Robert D. Putnam, *Making democracy work: civic traditions in modern Italy* (Princeton 1993).

11 Remieg Aerts, 'Civil society or democracy? A Dutch paradox', *BMGN* 125 -2 -3 (2010) 209-236, 217-218.

en bestuurlijke positie te handhaven'.¹² Veel minder aandacht was er daardoor voor processen die minder door individuele belangen werden ingegeven zoals democratisering en vernieuwing binnen het bestuur.

1 Sociaal kapitaal

Het begrip sociaal kapitaal is vanaf de jaren negentig populair in zowel sociologisch onderzoek, als in politicologisch, economisch en medisch onderzoek.¹³ Binnen de historische wetenschap kreeg het begrip niet vanzelf een plaats. In 1999 werd er een themanummer van het *Journal of Interdisciplinary History* aan sociaal kapitaal gewijd waarin veel bezwaren tegen het gebruik binnen de geschiedenis werden geuit.¹⁴ In 2008 ging Jelle Haemers in het *Tijdschrift voor Sociale en Economische Geschiedenis* na wat de betekenis van sociaal kapitaal kon zijn voor de historicus.¹⁵ Hij ging in op de kritiek op het begrip en kwam tot de conclusie dat het begrip sociaal kapitaal te vaag is, moeilijk meetbaar en lastig in het historisch onderzoek te handhaven. De interpretatie van het begrip door Pierre Bourdieu biedt volgens Haemers het beste uitgangspunt voor de historicus.¹⁶ Volgens Bourdieu is sociaal kapitaal, net als economisch en cultureel kapitaal, een hulpbron om binnen een veld een positie te verwerven. De basis voor sociaal kapitaal is het netwerk van relaties die iemand kan aanboren om doelen te bereiken. Deze visie op sociaal kapitaal wordt door meer historici gedeeld, onder andere door Dario Gaggio.¹⁷ De historicus Bert de Munck ziet ook bezwaren tegen de invulling van Bourdieu: 'Het probleem is wel dat het conceptuele instrumentarium van Bourdieu alles welbeschouwd vrij ahistorisch blijft'.¹⁸ De Munck ziet een uitdaging voor historici om het

12 Henk te Velde, *Regentenmentaliteit. Hoe Nederlands is politiek in Nederland?* Oratie 12 mei 2006 volledige versie (2006) 5.

13 Jelle Haemers, 'Protagonist of antiheld? Over sociaal kapitaal en geschiedenis', *Tijdschrift voor sociale en economische geschiedenis* 5:4 (2008) 31-54, 31.

14 *Journal of interdisciplinary history* 29:3 (1999).

15 Haemers, 'Protagonist'.

16 Haemers, 'Protagonist', 53.

17 D. Gaggio, 'Do historians need social capital?', *Social history* 29:4 (2004) 499-513. Ook Marjolein 't Hart vindt Bourdieu het meest bruikbaar: Marjolein 't Hart, 'Elite competition, the rise of capitalism and warfare. The example of the Dutch Republic', working paper 2007: http://low-countries.nl/papers/2007-2_hart.pdf, 1.

18 Bert de Munck, 'Sociabiliteit. Motieven en vertogen van het middenveld. (Vroeg)moderne sociabiliteit tussen *civil society* en *sociaal kapitaal*', *De achttiende eeuw* 39:2 (2007), 7.

begrip sociaal kapitaal in een nieuw perspectief te plaatsen en het een historische dimensie te geven.¹⁹

Bourdieu wordt gezien als de grondlegger van het begrip sociaal kapitaal gedefinieerd als 'a capital of social connections, honourability and respectability'.²⁰ Het begrip sociaal kapitaal gaat dan vooral over een manier om de macht van de personen binnen de dominante klasse binnen de eigen kring te houden.²¹ Dit ligt in lijn met het onderzoek naar oligarchisering en aristocratisering van elites in de Republiek. Daarbij werd gekeken in hoeverre aspecten als geld, familie en politiek elkaar overlappen. De conclusie was dat de elite zowel op economisch gebied, als op sociaal gebied als op politiek gebied een voorsprong had: een vervlechting van geld, familie en politiek.²²

Tegenover de individuele invulling van het sociaal kapitaal begrip van Bourdieu staat de meer collectieve invulling van het begrip door bijvoorbeeld Putnam. Deze benadering heeft veel navolging gekregen in de sociale en economische wetenschappen, maar kreeg veel kritiek van historici.²³

De benadering van Putnam verschilt van de bij historici meer gebruikte invulling door Bourdieu. Putnam geeft het begrip sociaal kapitaal een invulling waarbij het accent sterk ligt op burgerorganisaties. Hij ziet de staat als een 'coherent and dependable system of public institutions, in creating state-society synergy'.²⁴ Putnam verbindt het begrip sociaal kapitaal met politieke effectiviteit en sociaal economische ontwikkeling, bijvoorbeeld in zijn onderzoek naar het Italiaanse democratisch systeem en het belang van de *civic community* daarvoor '[...] civic tradition in the form of civil-society formations and political participation is a more reliable indicator of socio-economic development than past developmental performance itself'.²⁵

19 De Munck, 'Sociabiliteit', 3-20.

20 Geciteerd in: Frane Adam and Borut Rončević, 'Social capital: recent debates and research trends', *Social science Information*, 42:2 (2003) 155-183, 159.

21 Nan Lin, 'Building a network theory of social capital', *Connections* 22:1(1999) 28-51, 34. Zie ook P.Bourdieu, 'Le capital social: notes provisoires', *Actes de la recherche en sciences sociales* 31 (1980) 2-3.

22 Studies binnen deze traditie zijn bijvoorbeeld: Van Dijk en Roorda, *Het patriciaat*. De Jong, *Met goed fatsoen*. Kooijmans, *Onder regenten*. Prak, *Gezeten burgers*; H. van Dijk en D. J. Roorda, 'Sociale mobiliteit onder regenten van de Republiek', *Tijdschrift voor Geschiedenis*, 74 (1971) 306-328; H.F.K. van Nierop, *Van ridders tot regenten. De Hollandse adel in de zestiende en de eerste helft van de zeventiende eeuw* (Dieren, 1984); D.J.Noordam, *Geringde buffels en heren van stand. Het patriciaat van Leiden, 1574-1700* (Hilversum, 1994).

23 Haemers, 'Protagonist', 45-48.

24 Adam, 'Social Capital', 165.

25 Ibidem 171.

Historici verwijten Putnam te weinig aandacht te hebben voor specifieke groepen en omstandigheden. Dat heel Noord-Italië over sociaal kapitaal zou beschikken is een mystificatie: verschillende actoren hadden in verschillende mate toegang tot sociaal kapitaal en daardoor ontstond niet alleen politieke en economische voorspoed, maar ook ongelijkheid. Voor de conflicten die uit deze ongelijkheid voortvloeiden had Putnam, volgens sommige historici, te weinig aandacht.²⁶

Putnam maakt onderscheid tussen twee verschillende effecten van sociaal kapitaal, die van bindend sociaal kapitaal, *bonding*, en overbruggend sociaal kapitaal, *bridging*. *Bonding* versterkt de exclusieve identiteit van een groep, is naar binnen gericht en werkt toe naar een homogene groep. *Bridging* is naar buiten gericht en probeert mensen met allerlei achtergronden samen te brengen. 'Bridging social capital can generate broader identities and reciprocity whereas bonding social capital bolsters our narrower selves'.²⁷ De meeste sociale groepen combineren bindend en overbruggend sociaal kapitaal. Het zijn geen *of-of* categorieën, maar *meer -minder* facetten waarlangs we de verschillende aspecten van sociaal kapitaal kunnen vergelijken. Bij Putnam is het ingebed in de samenleving, in de burgerorganisaties, de corporatieve samenleving, waarbij vooral overbruggend sociaal kapitaal belangrijk is. Deze netwerken van vertrouwen en wederkerigheid op lokaal niveau worden ook wel aangeduid als *civic society*.

Voor de zeventiende-eeuwse Republiek zijn vergelijkbare relaties tussen burgerschap en politieke en economische voorspoed gelegd door Maarten Prak en Jan Luiten van Zanden. In de relatie tussen de staat en haar onderdanen zou de stedelijke burgerij een belangrijke rol spelen doordat het burgerschap helpt om de voorwaarden voor een coöperatieve relatie tussen de staat en haar onderdanen te scheppen.²⁸ Hierdoor functioneert de staat efficiënter: 'The rules of citizenship can result in a relatively efficient exchange between the state (as supplier of collective goods) and its citizens (as consumers of these goods and tax-payers)'.²⁹ Het begrip burgerschap is historisch, specifiek en exclusiever dan het sociaal kapitaal begrip van Putnam, dat a-historisch, algemeen en inclusief is – iedereen kan mee doen. Burgerschap is exclusief: niet iedereen is burger, er is een duidelijke

26 Gaggio, 'Do historians', 513.

27 Robert D. Putnam, *Bowling alone. The collapse and revival of American community* (New York 2000) 23.

28 Jan Luiten van Zanden en Maarten Prak, 'Towards an economic interpretation of citizenship: The Dutch Republic between medieval communes and nation-states' *European Review of Economic History* 10 (2006) 111-147.

29 *Ibidem* 140.

lijke context en er zijn duidelijke grenzen waarbinnen het burgerschap zich ontwikkelt. Burgerschap heeft een sterkere historische dimensie, maar de kracht van overbruggend sociaal kapitaal ligt in haar sociale grenzeloosheid: het perspectief is niet de samenhang van één sociale groep, maar het verbindende element tussen alle sociale groepen.

Dit artikel vormt een *case-study* naar de bruikbaarheid van het concept sociaal kapitaal in het onderzoek naar vroegmoderne elitevorming. Voor Groningen was de integratie in de Republiek één van de centrale politieke ontwikkelingen: in 1594 werd de stad met geweld onder gezag van de Unie van Utrecht gebracht. Het uitgangspunt in dit artikel is het lidmaatschap van de Gezworene Meente en het belang hiervan voor staatsvorming. De carrières van deze gezworenen in de eerste eeuw na de aansluiting bij de Republiek zijn bekeken en verbonden met het begrip sociaal kapitaal.

2 Stedelijke bestuurders

De Gezworene Meente had de taak mee te beslissen over belangrijke zaken en de raadsleden te kiezen. Een Gezworene Meente kwam vooral voor in het oosten van de Republiek (Overijssel, Groningen, Gelderland). Naast de raad was daar een college, meestal Gezworene Meente of Gemeenslieden genoemd, waarin burgers en gilden vertegenwoordigd waren. Dit was anders dan in het westen van de Republiek: daar werd het stadsbestuur buiten het gerecht gevormd door de Vroedschap, waarin minder ruimte was voor een burgervertegenwoordiging, bestuurders voor het leven werden aangesteld en nieuwe bestuurders via coöptatie en niet via verkiezingen werden benoemd. Globaal was er dus een Oost-Nederlands model en een West-Nederlands model.

Het bestuur van de stad Groningen werd gevormd door de raad en Gezworene Meente. De raad bestond uit twaalf raadsleden die twee jaar aanbleven. Ieder jaar trad de helft van hen af, maar de meeste raadsheren werden na een jaar 'buiten de raad' weer herkozen. De raadsheren kozen uit hun midden vier burgemeesters die ieder een kwart van het jaar voorzitter waren.³⁰ De Gezworene Meente bestond uit 24 personen, die ook twee jaar aanbleven. Eens per jaar waren er verkiezingen waarbij de gezworenen de raadsheren en de gezworenen kozen. Bij normale dagelijkse

³⁰ Het politieke jaar liep van 25 februari tot 25 februari en was verdeeld in vier panden. De burgemeesters zaten ieder een pand van het jaar de Raad voor. Zie: B.S.Hempenius-van Dijk, *De weeskamer van de stad Groningen* (Groningen 1991) 215.

zaken nam de raad de besluiten, belangrijke besluiten werden door raad en gezworenen genomen.

In de stad waren er achttien gilden die elk onder leiding van de twee bouwmeesters stonden. De gilden waren via de bouwmeesters betrokken bij het stadsbestuur: bij belangrijke zaken werden de bouwmeesters gehoord. De bouwmeesters van de gilden kozen de bestuurders van de verschillende gilden, de oldermannen en hovelingen. Verder behandelden de bouwmeesters zaken in hoger beroep en bemiddelden in conflicten tussen gilden onderling. Naast de gilden die onder de bouwmeesters vielen waren er een aantal gilden die onder de raad vielen, zoals de brouwers. Dit waren gilden waarin een aanzienlijk deel van de leden een positie in het stadsbestuur bekleedde.³¹

Naast de gilden was er een college van gildrechtsheren dat toezicht hield op de handel en het zeerecht. Dit college bestond uit acht mannen, die net als de raadsheren en gezworenen hun ambt twee jaar bekleedden. Ze werden gekozen uit de vier wijken van de stad (kluftten), twee uit iedere wijk. Deze wijken werden bestuurd door kluftheren, ze zorgden voor het waterbeheer in hun wijk, regelden dat het vuil uit de wijken werd gehaald en zorgden voor de orde in hun wijk. Twee maal per jaar schatten ze het vermogen van alle burgers en onderzochten ze wat ieder deed om aan de kost te komen. Ook hielden ze toezicht op de markten en de maten en gewichten. Ze werden ook weer uit de wijken gekozen, uit iedere wijk twee.

De wijksgewijze verkiezingen waren ingebed in de cultuur van de stad. Iedereen in de stad was betrokken bij de regelmatig terugkerende verkiezingen. Op 8 februari werden de raadsheren en gezworenen gekozen: voor hun aanhangers werden feesten georganiseerd in het wijnhuis waar dure keurmaaltijden werden gehouden. Na de verkiezingen ging het er ruig aan toe: knechten en dienaren trokken langs de huizen van de gekozenen en 'uijt de huysen der nieuws gekoren heeren gelt te grabbel wordt uytgeworpen....diergelijcke gelegentheden in te dringen...dickwijls de glasen worden ingeworpen en andere onbehoorlijckheden gepleegd'.³² Later in de zeventiende eeuw werd het verboden aan de nieuwe raadsleden en gezworenen om geld uit hun huizen te gooien.

31 P.G.Bos, 'Aantekeningen omtrent het zeventiende-eeuwsche Groningen', *Groningsche Volksalmanak* (Groningen 1910) 118-157.

32 GrA, toegang 1605, inv. nr. 308r, Plakkaat tegen het te grabbel gooien van geld, 12 februari 1684.

Illustratie 1. Wapen van de stad Groningen op gebrandschilderd glas-in-lood raam in de Aa kerk (1600-1700). Het glas is in het bezit van het Groninger Museum

Foto: Marten de Leeuw

In 1594 werd de stad Groningen veroverd door de Staatse troepen. Tot dat moment was de positie van de stad binnen de Unie onduidelijk en was de stad meer op het oosten dan op het westen georiënteerd: als vrije rijksstad voelde ze zich verbonden met de Duitse gebieden, zoals ook blijkt uit de dubbelkoppige adelaar op het stadswapen (illustratie 1). Na de Reductie in 1594 probeerden de Staten Generaal het West- Nederlandse model op te leggen aan de Groningers. De invloed van de Gezworene Meente en de gilden op het stadsbestuur werd steeds meer beperkt. Na 1594 wees de stadhouder de gezworenen aan die de raadsheren mochten kiezen, en in 1601 besloten de Staten Generaal dat ook de gezworenen die de Gezworene Meente kozen door de stadhouder aangewezen zou worden. Na 1601 mochten de gezworenen alleen nog vergaderen na toestemming van de raad en het werd hun uitdrukkelijk verboden een eigen koers te varen, ze mochten

de raadsbesluiten niet tegenwerken, maar moesten raadsbesluiten 'stijven en stercken'.³³ Het stadsbestuur protesteerde hier uitdrukkelijk tegen. Ook de bouwmeesters mochten niet meer in het stadsbestuur gehoord worden en na 1605 werd het verboden om tegelijk lid te zijn van een gilde en raadsheer te zijn.³⁴

De spanningen tussen de Generaliteit en de stad liepen ook over andere zaken hoog op. Bij de overgave was overeengekomen dat de stad zou bijdragen aan de generale middelen, maar stad en Generaliteit konden het niet eens worden over de hoogte van de bijdrage. De zaak sleepte zich voort en in 1599 besloot de Staten Generaal niet langer te wachten en zelf de bijdrage van Stad en Lande te innen. Omdat een groot deel van de stadsbevolking de Spaanse vijand goed gezind was, bracht stadhouder Willem Lodewijk soldaten in het geweer en werden de Grote Markt en de Oosterstraat bezet. Dit waren krasse maatregelen, maar de Staten Generaal meenden dat dit gerechtvaardigd was, omdat in de stad door opruiing van 'twistgierige, heerszuchtige en Spaanschgezinde mensen weder de oude gang was begonnen'.³⁵ Met deze opruiende mensen werden waarschijnlijk de gildebroeders en de burgervertegenwoordiging in de Gezworenen Meente bedoeld. Zo schreef Ubbo Emmius – een typische representant van de nieuwe protestantse en op de Unie gerichte elite – over de leden van de handwerkslieden en gilden in de Gezworene Meente in 1605:

Uit de gilden van de handwerkslieden werd echter nooit of hoogst zelden iemand gekozen, want men beschouwde dat als de zeer geëerde vergadering onwaardig en als gevaarlijk voor de staat wegens de verachtelijke geestesgesteldheid van dergelijke lieden, die welhaast uitsluitend naar winst streven en voor bijna niets anders achting hebben.³⁶

33 E. Wiersum, *De gedwongen vereniging van Stad en Lande in 1594* (Groningen, 1898) 75-76.

34 Bos, 'Aantekeningen', 136.

35 *Nederland in vroeger tijd. Deel XXIII Groningen* (Zaltbommel 1966) 23. Dit is de herdruk van de Tegenwoordige Staat der Vereenigde Nederlanden uit 1793. Een anonieme uitgave, maar de Groningse delen zijn vrijwel zeker geschreven door de rentmeester van de stadsvenen Albert Jan de Sitter.

36 Ubbo Emmius, *Friesland tussen Eems en Lauwers en de stad Groningen*. Vertaling P. Schoonbeeg (Groningen 1989) 72-73.

3 Gezwoerenen

De begrippen *bonding* en *bridging* kunnen behulpzaam zijn bij de vraag naar het karakter van deze Gezworene Meente. Was na 1594 de Gezworene Meente onder druk van het centrale gezag steeds meer een verlengstuk van de lokale oligarchie geworden, of bleef deze instelling een belichaming van *civic culture*? Vormden raad en gezwoerenen één geheel, gericht op het versterken van de exclusieve identiteit van een groep bestuurders met weinig nieuwkomers, of niet? Vanuit het perspectief van overbruggend sociaal kapitaal zou de Gezworene Meente juist niet volledig een verlengstuk van de raad zijn: het zou een gremium zijn met een duidelijke eigen sociale samenstelling ten opzichte van de raad, waarin voldoende ruimte was voor nieuwkomers. In hoeverre de doorstroming van de Gezworene Meente naar de raad een regel of uitzondering was en of er hierin een verschuiving is waar te nemen, is onderzocht aan de hand van de carrières van de burgemeesters, raadsheren en gezwoerenen.

Om de carrières van de burgemeesters, raadsheren en gezwoerenen te kunnen analyseren zijn gegevens uit regeringslijsten en stadsresoluties gehaald.³⁷ Dit is per jaar gedaan: er zijn gegevens verzameld over naam, functie en jaar voor de periode 1594-1694. Behalve voor de functie van burgemeester, gezworene en raadsheer is dit gedaan voor een groot aantal andere functies die door stadsbestuurders werden bekleed. Het gaat dan om functies als kluftheer of gildrechtsheer, de stedelijke vertegenwoordigers bij de gedeputeerde staten of de stedelijke vertegenwoordigers in de provinciale rekenkamer en om functies in de generaliteit zoals lid van de Raad van State of de Admiraliteitscolleges.³⁸ Ongeveer 10% van de burgers bekleedde een stedelijke positie die is meegenomen in deze analyse.³⁹ In totaal zijn voor de periode 1594-1694 366 gezwoerenen gevonden. Van deze

37 GrA Oud Archief van de gemeente Groningen, Stadsresoluties, Toegang 1605, inv.nr. 314r. GrA Regeringsboek van Stad en Lande, Toegang 835, inv.nr. 190a.

38 Hierbij moet worden opgemerkt dat de verdeling van de functies over de eeuw verschilt: er kwamen functies bij en er verdwenen ook functies. Deze ontwikkeling is niet evenredig: aan het eind van de periode waren er meer functies dan aan het begin van de periode.

39 Volgens berekeningen van Meindert Schroor had de stad Groningen omstreeks 1660 23.000 inwoners. Het percentage burgers is moeilijk vast te stellen, omdat van de inwoners niet bekend is wie het burgerrecht bezaten. Onder volwassen mannen (25%) schat Schroor het op 16-20%: ongeveer 4-5% was burger. Meindert Schroor, *Rurale metropool. Bevolking, migratie en financiën van de stad Groningen ten tijde van de Republiek (1595-1795)* (Groningen 2014). De demografische gegevens staan in hoofdstuk 1. Op basis van deze informatie zouden er in 1660 920 (16%) tot 1150 (20%) burgers zijn. Hiervan hadden op dat moment ongeveer 90 mannen een stedelijke functie, dus ongeveer 10%.

366 gezworenen waren er 104 die ook raadsheer (en geen burgemeester) werden (28,4%). Van de 366 gezworenen waren er 39 die ook raadsheer en burgemeester werden (10,6%). Verder werden 223 van de 366 gezworenen geen burgemeester of raadsheer (60,9%).

Dat een groot deel van de gezworenen geen raadsheer werd heeft er natuurlijk mee te maken dat er veel minder raadsheren waren dan gezworenen: er waren 24 gezworenen en twaalf raadsheren. Om die reden is ook gekeken naar het aantal raadsheren dat gezworene was geweest. In de onderzochte periode waren er 206 mannen die raadsheer werden. De meeste raadsheren (69,4%) waren gezworene geweest voordat ze raadsheer werden. Hiervan waren 104 eerst gezworene geweest (50,5%) en 39 werden behalve gezworene en raadsheer ook burgemeester (18,9%).⁴⁰

Het is de vraag of ook later in de tijd de meeste raadsheren nog gezworene waren geweest voor ze raadsheer werden, temeer daar de maatregelen van de Staten Generaal er op waren gericht om de Gezworene Meente minder los van de raad te laten functioneren. Daarom is de ontwikkeling door de tijd gevolgd. In tabel 1 zien we het percentage raadsheren dat eerst gezworene was geweest, verdeeld over vijf perioden. In de beginjaren was dit percentage laag omdat in 1594 het stadsbestuur volledig werd vernieuwd en mensen direct raadsheer werden zonder eerst gezworene te zijn geweest. In de veertien jaar daarvoor waren de posities in het stadsbestuur bezet door de katholieke elite en deze carrières werden abrupt afgebroken. De mensen die in 1594 in het stadsbestuur kwamen, waren helemaal nieuw in het stadsbestuur of hadden hun carrière veertien jaar onderbroken.⁴¹ Om die reden wijkt de periode 1594-1613 af van de overige periodes. In de periode daarna is er steeds een meerderheid van de raadsheren eerst gezworene geweest, met een lichte afname van 78,7% naar 70,9%.

Tabel 1. Percentage raadsheren die gezworene waren geweest in de periode 1594-1693.

Periode	Totaal aantal raadsheren (1)	Raadsheren die gezworene waren geweest (2)	2/1 %
1594-1613	63	35	55,5%
1614-1633	47	37	78,7%
1634-1653	40	31	77,5%
1654-1673	25	18	72,0%
1674-1694	31	22	70,9%
Totaal 1594-1694	206	143	69,4%

⁴⁰ In totaal waren er 437 mannen die burgemeester, raadsheer of gezworene werden in de periode van 1594 tot 1694.

⁴¹ R.H. Alma en M.D. Peterzon, 'Het stadsbestuur rondom de Reductie', in: P.Th.F.M. Boekholt (red.), *Rondom de Reductie. Vierhonderd jaar provincie Groningen 1594-1994* (Assen 1994) 88-97.

Bovenstaande tabel geeft het aantal raadsheren weer dat gezworene was geweest voordat ze raadsheer werden.⁴² Dezelfde analyse is gedaan voor de gezworenen: hoeveel gezworenen werden vervolgens raadsheer gedurende hun carrière? Opvallend is dat er een afname is te zien van het aantal gezworenen dat raadsheer werd. De eerste periode is vanwege de in de vorige alinea genoemde redenen te afwijkend om in de analyse te betrekken.⁴³ Ongeveer vanaf het midden van de zeventiende eeuw werden minder gezworenen raadsheer. Wat zou de oorzaak kunnen zijn voor deze afname? Het zou zo kunnen zijn dat er meer mensen waren die zonder gezworene te zijn geweest raadsheer werden, maar tabel 1 laat zien dat dit in geringe mate het geval was, een afname van 8%. Wat wel opvalt, is dat er in de loop van de zeventiende eeuw steeds minder nieuwe raadsheren kwamen: van 47 in de periode 1614-1633 naar 31 in de periode 1674-1694. Dit kan te maken hebben met de lengte van de carrière – als de carrières langer duren komen er minder posities vrij.

Tabel 2. Percentage gezworenen die raadsheer werden in de periode 1594-1693.

Periode	Totaal aantal gezworenen (1)	Gezworenen die raadsheer werden (2)	2/1 %
1594-1613	88	35	39,8
1614-1633	81	37	45,7
1634-1653	66	31	47
1654-1673	68	18	26,5
1674-1694	63	22	34,9
Totaal 1594-1694	366	143	39,1%

De lengte van de carrières is onderzocht door van alle personen na te gaan of het einde van de bestuurlijke loopbaan samenviel met het sterfjaar en of men tot het eind van de carrière de functie in het stadsbestuur hield (als gezworene, raadsheer of burgemeester). Vrijwel alle personen bleven tot het einde van hun carrière in het stadsbestuur en van degenen waarvan het sterfjaar achterhaald kon worden bleef bijna iedereen tot zijn dood in functie. Weinig mensen verlieten de stad gedurende hun carrière. Als we de gemiddelde lengte van de carrières bekijken van de raadsheren in de eerste helft van de periode (1593-1644) is dit 22,9 jaar (23,74 als de eerste 10 jaar niet meegenomen wordt in verband met de vernieuwing van het stadsbestuur in 1594) en in de tweede helft van de periode is dit 28,42 jaar. Er

42 Andersom komt niet voor, men was eerst gezworene en daarna raadsheer in alle gevallen.

43 Maar minder afwijkend dan voor de raadsheren die gezworene waren geweest, omdat men eerst gezworene werd en daarna raadsheer.

kwamen in de tweede helft van de periode minder raadsheerposities vrij doordat mensen deze posities langer bezet hielden. De langere carrière-duur vormt een belangrijke verklaring voor de afname van het aantal raadsheerposities gedurende de tweede helft van de zeventiende eeuw.

De gegevens over de lengte van de carrière kunnen ook worden gebruikt om te kijken hoe lang het duurde voordat iemand raadsheer werd, en in hoeverre anciënniteit hierbij een belangrijke factor was. Gemiddeld duurde het in de zeventiende eeuw 10,2 jaar voordat men raadsheer werd.⁴⁴ De gemiddelde carrière-duur van alle gezworenen (dus de gezworenen die gezworene bleven en de gezworenen die raadsheer werden samen) is 17,5 jaar. De gemiddelde carrière-duur van de gezworenen die geen raadsheer werden ligt veel lager: 12,1 jaar. Op basis van deze gegevens lijkt het erop dat een langere carrière een pre was om raadsheer te worden; een reden dat gezworenen geen raadsheer werden was eenvoudig dat hun carrière niet lang genoeg duurde.

Bekeken vanuit het perspectief van de carrières van de gezworenen lijkt het erop dat de Gezworene Meente niet helemaal als een verlengstuk van de raad kan worden gezien. De meeste gezworenen bleven gezworene (70%). Slechts 30% stroomde door naar de raad en bijna 30% van de raadsheren was geen gezworene geweest. De afname van het aantal gezworenen dat in de tweede helft van de zeventiende eeuw doorstroomde naar een positie als raadsheer heeft mede een politieke oorzaak: toen in 1594 het hele stadsbestuur werd vervangen traden een aantal ervaren (oudere) mannen in functie en daardoor lag de gemiddelde carrière-duur in de eerste helft van de eeuw lager dan in de tweede helft van de eeuw. Het gevolg hiervan was dat er in de eerste helft van de periode meer raadsheerposities vrijkwamen, waardoor meer gezworenen konden doorstromen naar de raad. De verminderde doorstroming naar de raad die daarna zichtbaar is, is niet een vorm van bindend sociaal kapitaal, bijvoorbeeld oligarchisering, waarbij bewust de macht in kleinere kring werd gehouden.

4 Patrimonial state

Een vooronderstelling in het debat over de familieregering is dat mannen uit aanzienlijke families een veel grotere kans maakten om raadsheer te worden dan mannen uit minder aanzienlijke families – niet voor niets

44 Dit is gemeten vanaf het jaar dat iemand zijn eerste functie kreeg.

wordt in het verband van de zeventiende-eeuwse regeringsvorm in de Republiek wel gesproken van een vaderlijke regering (*patrimonial state*). In de woorden van Adams: "Thus, patrimonial family heads who wanted to install or maintain their families in high office practiced the "politics of marriage", trying to marry well and to marry their children well."⁴⁵

De zeventiende-eeuwse bestuurder was zich bewust van de beperkingen van een familieregering en om die reden golden regels om verwantschap binnen de regering te beperken. Het was mogelijk om als zoon een vader op te volgen, maar er waren strenge beperkingen voor het gelijktijdig in het stadsbestuur zitten van al te naaste verwanten.⁴⁶ Tegen deze beperkingen werd niet geprotesteerd door de burgerij, men hield zich in het algemeen aan deze regels en dat betekende in de praktijk dat vaderlijke overerving van functies lastig was: ook al was de vader geen raadsheer meer, dan was de kans groot dat er nog een zwager of een oom in de regering zat, waardoor iemand niet kon toetreden. Een huwelijk bood in dit opzicht niet alleen maar kansen op een positie in het stadsbestuur, het kon juist een stevige belemmering vormen voor een positie als gezworene of raadsheer, vooral als er bij de schoonfamilie al iemand in het stadsbestuur zat. In die zin was het een voordeel als er nog niet generaties voorouders in het stadsbestuur zaten. Dit voordeel hadden de kinderen van burgemeester Tjaerd Gerlacijs: Tjaerd was gezworene en zoon van Gerryt Tonnis. De eenvoudige naam Gerrits had hij verfraaid tot Gerlacijs. Hij was de eerste Gerlacijs die burgemeester was geworden en ook zoon Bernard (op het schilderij in het midden met zusje op schoot, zie illustratie 2) werd later burgemeester.

Verwantschap binnen het stadsbestuur is lastig te kwantificeren. Familierelaties zijn afhankelijk van het perspectief : één persoon kan zowel oom, neef, vader, zoon, grootvader en broer zijn. Deze perspectieven zijn lastig in één beeld te vatten. Om toch een beeld te krijgen van de vaderlijke overerving binnen het stadsbestuur heb ik een gegeven geanalyseerd dat voor alle gezworenen en raadsheren aanwezig was: de achternaam en hoe vaak deze achternaam voorkomt in de periode (dus hoe vaak er andere bestuurders waren in de periode 1594-1693 met dezelfde achternaam). Dat mensen niet dezelfde achternaam hebben betekent natuurlijk niet dat ze geen familie zijn – in die zin geeft dit geen informatie over de familie-

⁴⁵ Adams, *Familial state*, 86

⁴⁶ In Groningen waren deze beperkingen vrij uitgebreid in vergelijking met andere plaatsen in de Republiek. Zie: Hidde Feenstra, *Spinnen in het web. Groningse regenten in relatie tot het omringende platteland tijdens de Republiek* (Assen 2007) 34.

Illustratie 2. Adam Camerarius. *De kinderen van burgemeester Tjaerd Gerlacius* (1665). *Schoorsteenstuk uit het huis aan de Poelestraat 29.*⁴⁷

relaties binnen de stadsregering. Maar als er wordt gesproken over een *patrimonial state* wordt bedoeld dat bestuursfuncties in vaderlijke lijn worden doorgegeven.⁴⁸ En als er dus sprake zou zijn van een vaderlijke lijn zou dit betekenen dat de achternaam hetzelfde zou moeten zijn. Iemand wiens achternaam slechts één keer voorkomt gedurende de eeuw had waarschijnlijk geen (groot)vader of zoon in de regering.

Op basis van deze gedachte zijn de gegevens van de gezworenen ge-

47 Burgemeester Tjaerd Gerlacius en zijn vrouw Beerta Alting lieten in 1665 Camerarius hun schoorsteen in het huis aan de Poelestraat kleurrijk beschilderen. Op het schilderij staan de kinderen Antonius (1656-1719), Clara (1658-1694), Bernard (1660-1729) en Wibbina (1664-1723). Na 1665 zijn nog twee kinderen geboren: Alegonda (1671, waarschijnlijk jong overleden) en Gerard (1675-1749). Collectie Groninger Museum, foto: John Stoel.

48 'In the case of early modern Europe, rulers – not simply monarchs but also corporate elites – grounded their political claims on the basis of hereditary qualification and patriarchal power rather than on the basis of adherence to rational-legal procedure or other substantive standards of justice' (Adams, *Familial state*, 34).

analyseerd. Er is gekeken naar twee periodes, 1594-1643 en 1644-1693. Als er een ontwikkeling zou zijn in de richting van een *patrimonial state* zou het aantal mensen met een achternaam die slechts één keer voorkomt moeten afnemen. Daarbij is gekeken naar verschillende groepen, de gezworenen, de gezworenen die gezworene bleven en geen raadsheer werd, de raadsheren (zowel de raadsheren die gezworene waren geweest als degenen die geen gezworene waren geweest) en de groep raadsheren die geen gezworene waren geweest. Dit in verband met het idee dat de Gezworene Meente mogelijk een kweekvijver was voor leden van aanzienlijke families die een positie in de raad ambieerden. Daarbij is gekeken naar de personen wier achternaam slechts één keer voorkwam in de periode.

Tabel 3. Percentage bestuurders met een achternaam die één keer voorkomt

Periode	Gezworene	Raadsheer	Gezworene/geen raadsheer	Gezworene en raadsheer	Raadsheer/geen gezworene
1594-1694	28,5%	18,4%	35,5%	18%	20,1%
1594-1644	27,6%	17,2%	37,4%	14,8%	22,5%
1644-1694	29,4%	20,2%	33,6%	21,3%	17,7%

Tabel 4. Gemiddelde voorkomen van een achternaam

Periode	Gezworene	Raadsheer	Gezworene/geen raadsheer	Gezworene en raadsheer	Raadsheer/geen gezworene
1594-1694	3,52	4,0	3,14	4,11	3,9
1594-1644	3,33	4,1	2,89	3,95	4,17
1644-1694	3,72	4,0	3,40	4,32	3,43

Tabel 3 geeft het percentage personen met een achternaam die maar één keer voorkomt in de periode 1594-1694. Waarschijnlijk gaat het om mensen die geen vader of grootvader in de regering hadden en ook geen broer. Dit zijn grotendeels *homines novi* – mensen die als eerste in hun familie in de regering kwamen.⁴⁹ Er is ook een berekening gemaakt hoe vaak een achternaam gemiddeld voorkwam, dit is in tabel 4 opgenomen. Wat opvalt in de tabellen 3 en 4 is dat er juist geen grote verschillen zijn tussen de eerste

49 Bij de naamgeving gedurende de zeventiende eeuw doen zich wel wijzigingen voor. Naarmate een familie aanzienlijker werd kon de naam verlatiniseren. Deze ontwikkelingen zijn zoveel mogelijk meegenomen in de analyses. Feenstra noemt in zijn boek ook nog een aantal andere uitzonderingen wat betreft naamgeving: Feenstra, *Spinnen*, 114-115. J.C. Streng bekijkt voor Zwolle ook de mogelijkheden voor sociale stijging aan de hand van de tellingen van familienamen: J.C. Streng, *Stemme in staat. De bestuurlijke elite in de stadsrepubliek Zwolle 1579-1795* (Hilversum 1997) 170.

en de tweede helft van de zeventiende eeuw: in de eerste helft had ongeveer 28% van de gezworenen een achternaam die maar één keer voorkomt en gemiddeld komt de achternaam 3,3 keer voor. In de tweede helft van de periode was dit 29% en 3,7 keer. Ook voor de gezworenen die geen raadsheer werden is er geen groot verschil: 37% van de gezworenen had in de eerste helft van de periode een achternaam die één keer voorkomt, in de tweede helft van de periode was dit 34%. Gemiddeld kwam de achternaam in de eerste helft van de periode 2,9 keer voor, in de tweede helft 3,4 keer. Van de raadsheren had in de eerste periode 17% een achternaam die één keer voorkomt en in de tweede periode 20%. Gemiddeld kwam de achternaam in periode één 4,0 keer voor en in periode twee 4,1 keer. Tussen de eerste en de tweede helft van de zeventiende eeuw zijn geen grote verschillen en in dit opzicht is er aan de hand van het onderzoek naar achternamen geen ontwikkeling richting een *patrimonial state* te bespeuren.

Wel is er een verschil tussen de gezworenen die raadsheer werden en de gezworenen die geen raadsheren werden. Als we kijken naar de gezworenen die geen raadsheer werden heeft ruim 35% een achternaam die slechts één keer voorkomt en komt de achternaam gemiddeld 3,1 keer voor. Van de gezworenen die wel raadsheer werden heeft 18% een achternaam die slechts één keer voorkomt en gemiddeld komt een achternaam 4,1 keer voor. Het lijkt er op dat, naast de hierboven gestelde langere carrière, gezworenen die voorouders in de raad hadden iets beter doorstroomden naar de raad dan gezworenen die dat niet hadden.

5 Sociaal profiel

Niet alleen waren er beperkingen voor doorstroming naar de raad als het ging om verwantschap. Zoals hierboven al werd aangegeven werd het na de Reductie moeilijker voor gildeleden om toe te treden tot het stadsbestuur. In de keurwetten die in 1623 werden opgesteld stond dat verkozen raadsleden 'gilde, winckelneringe en schriverschappen' moest opzeggen. De Gezworene Meente kwam hiertegen met succes in het verzet en in 1626 werd het artikel zo aangepast dat men het gildelidmaatschap, handel en winkelnering zou opzeggen wanneer er een goede gelegenheid was en dat de kinderen het gildelidmaatschap zouden kunnen behouden.⁵⁰

Voor wat betreft de vertegenwoordiging van leden van gilden is duide-

50 GrA Oud Archief van de gemeente Groningen, Resolutie burgemeesteren en Raad 23 januari 1626, Toegang 1605.

lijk dat al vanaf het begin van de zeventiende eeuw gildeleden wel tot de Gezworene Meente mochten toetreden, maar niet tot de raad. Hierdoor was het profiel van een deel van de gezworenen anders dan het profiel van de raadsleden. In de Gezworene Meente konden leden zitten van de gilden, maar ze konden niet doorstromen naar de raad. Het ging hierbij overigens alleen om de gilden die onder de bouwmeesters vielen, zoals de bakkers, hoedemakers, pelsers etc. Op de gilden die onder de raad vielen, zoals de brouwers, was deze regeling – hoewel nergens geformaliseerd – in de praktijk niet van toepassing; zij konden wel doorstromen naar de raad.⁵¹

Tot slot was er een welstandscriterium voor het toetreden tot de raad. In de keurwetten van 1623 werd gesteld dat men voor het lidmaatschap van de raad een huis in het stadsgebied moest hebben ter waarde van 3000 daalder. Ook hier kwamen de gezworenen met succes tegen in het verzet. In 1626 werd gesteld dat men voor het lidmaatschap van de raad bezittingen met een totale waarde moest hebben van 3000 daalder en dat men een huis moest bezitten 'sodanis daarin dat een persoon van sulcken qualiteit en digniteit met eren mag wonen'.⁵²

In hoeverre de welstand van de leden van de Gezworene Meente afweek van de leden die ook raadsheer werden kan worden afgeleid uit de goed bewaard gebleven bescheiden van de gedwongen lening uit 1672. Om geldmiddelen bijeen te brengen voor de oorlog tegen Lodewijk XIV moest door de welgestelde ingezetenen van het gewest geld worden geleend. In de ordonnantie wordt een overzicht gegeven van ingezetenen en het bedrag dat moest worden geleend (1% van hun vermogen).⁵³ Op deze lijst staan 52 personen die stedelijke functies bekleedden, waarvan 39 raadsheren. Op de lijst stonden ook tien gezworenen die gezworene bleven en een aantal personen die wel functies bekleedden, maar geen raadsheer of gezworene waren. Het lijkt erop dat de raadsheren vermogender waren dan de gezworenen – wat niet vreemd is, omdat de vereisten om raadsheer te worden op dit gebied strenger waren.

Voor dezelfde periode is gekeken in hoeverre leidinggevende posities binnen het burgervandel (hopman, luitenant of vaandrig) overlap hadden met de Gezworene Meente. Het burgerregiment was sterk ingebed in de

51 Bos, 'Aantekeningen', 136 noot 2.

52 GrA Oud Archief van de gemeente Groningen, Resolutie burgemeesteren en Raad 23 januari 1626, Toegang 1605.

53 GrA Archief van de Staten van Stad en Lande, Staatboek van ontvangsten wegens de gedwongen lening van de 100^e penning volgens de ordonnantie van 9 mei 1672, inventarisnummer 2238, 1672. Zie ook: L.J. Noordhof, 'De vermogendste ingezetenen van Stad en Lande in 1672', *Groningse volksalmanak* (Groningen, 1972) 48-65.

stedelijke samenleving. In de burgervaandelen waren ongeveer 3000 man actief en deze waren, net als veel andere stedelijke functies, wijkgewijs georganiseerd: iedere kluit leverde twee burgervaandelen. Van de leiding van de burgervaandelen waren dertig leden ook actief in een stedelijke functie, waarvan er 26 gezworene waren. Van de dertig was er één ook raadsheer en vier waren geen raadsheer en ook geen gezworene. Ze waren rentmeester van de venen, gildrechtsheer (twee maal) en lid van de pondkamer. De burgervaandelen overlaptten dus wel met de Gezworene Meente en nagenoeg niet met de raad.

Naast functies als gezworene of raadsheer waren er nog andere functies waarin men actief kon zijn. Deze stedelijke functies zijn geanalyseerd van 1604 tot 1684 (tabel 5); in die periode waren er 231 personen die een andere stedelijke functie hadden. Van deze personen was 68% ook gezworene en 38% ook raadsheer. Er is gekeken in hoeverre mensen deze functies bekleedden wier achternaam maar één keer voorkwam. Dit was zo in 31% van de gevallen en kwam het meest voor bij degenen die ook gezworene waren en die geen raadsheer werden (33%) en het minst bij de personen die ook raadsheer waren (18%). Er is ook gekeken hoe vaak een achternaam gemiddeld voor kwam: dit was het vaakst bij degenen die ook raadsheer waren en het minst bij degenen die ook gezworene en geen raadsheer waren.

Tabel 5. Stedelijke functies en het stadsbestuur 1604-1688

Stedelijke functies:	hele periode	%totaal	ankv=1	%ankv=1	gem ankv
Totaal	231	100	72	31	3,4
Gezworene	156	68	42	27	3,6
Raadsheer	87	38	16	18	4
Gezworene/geen raadsheer	84	36	28	33	3,1
Stedelijke functies:	1604-1644	%totaal	ankv=1	%ankv=1	gem ankv
Totaal	113	100	28	25	3,7
Gezworene	84	74	18	21	3,9
Raadsheer	50	44	7	14	4
Gezworene/geen raadsheer	40	35	12	30	3,6
Stedelijke functies:	1644-1684	%totaal	ankv=1	%ankv=1	gem ankv
Totaal	118	100	44	37	3,1
Gezworene	72	61	24	33	3,2
Raadsheer	37	31	9	24	4,1
Gezworene/geen raadsheer	44	37	16	36	2,6

ankv=achternaam komt voor

Om te zien of er een verschil was tussen de eerste helft van de periode en de tweede helft van de periode zijn twee periodes met elkaar vergeleken. In de eerste periode (1604-1644) waren meer mensen met een stedelijke functie ook gezworene en raadsheer (respectievelijk 74% en 44%) dan in de tweede periode (respectievelijk 61% en 31%). Het percentage gezworenen dat geen raadsheer werd en daarnaast een stedelijke functie had bleef vrijwel gelijk, 35% in de eerste periode en 37% in de tweede periode. Grote verschillen in de positie van stedelijke functies binnen een carrière deden zich niet voor in de zeventiende eeuw: dat er minder raadsheren ook stedelijke functies bekleedden heeft waarschijnlijk te maken met het feit dat er minder raadsheren waren, zoals hiervoor al is vastgesteld. Het aantal gezworenen dat geen raadsheer werd bleef in stedelijke functies tamelijk constant. Ook nam het percentage mensen wier achternaam één keer voorkwam toe, van 25% in de eerste periode tot 37% in de tweede periode. Zowel gezworenen als raadsheren waren actief in de overige stedelijke functies.

Naast de stedelijke functies bekleedden de stadsbestuurders ook functies op het niveau van de generaliteit. Het ging dan om functies als admiraliteitsheer, lid van de generaliteitsrekenkamer, lid van de Staten Generaal en lid van de Raad van State. Ook in dit verband is gekeken naar de combinatie met functies in het stadsbestuur en is de eerste periode vergeleken met de tweede periode. Ook zijn gegevens over hoe vaak de achternaam voorkomt opgenomen. In tabel 6 zijn de gegevens over de stadsbestuurders en de generaliteitsfuncties weergegeven.

Tabel 6. Stadsbestuur en generaliteitsfuncties 1604-1688

Generaliteitsfuncties	hele periode	%totaal	ankv=1	%ankv=1	gem ankv
Totaal	109	100	18	17	4,1
Gezworene	79	72	12	15	4,4
Raadsheer	92	84	15	16	4
Gezworene/geen raadsheer	8	7	0	0	5,4
Generaliteitsfuncties	1604-1644	%totaal	ankv=1	%ankv=1	gem ankv
Totaal	49	100	8	16	3,85
Gezworene	34	69	5	15	4,08
Raadsheer	44	89	7	16	3,75
Gezworene/geen raadsheer	1	2	0	0	3

Generaliteitsfuncties	hele periode	%totaal	ankv=1	%ankv=1	gem ankv
Generaliteitsfuncties	1644-1684	%totaal	ankv=1	%ankv=1	gem ankv
Totaal	60	100	10	17	4,31
Gezworene	45	75	7	16	4,64
Raadsheer	48	80	8	17	4,29
Gezworene/geen raadsheer	7	12	0	0	5,71

ankv=achternaam komt voor

Opvallend is dat in de generaliteitsfuncties vooral raadsheren werden benoemd. Meestal maakte een generaliteitsfunctie deel uit van het carrièrepad van een raadsheer: in de periode dat men tijdelijk even geen raadsheer was omdat men maximaal twee jaar achterelkaar raadsheer kon zijn, bekleedden sommigen een generaliteitsfunctie. Ook indien men wachtte als gezworene op een functie als raadsheer, terwijl er in de raad nog geen positie vrij was, was het vervullen van een generaliteitsfunctie een oplossing. Dit is een groot verschil met de lagere stedelijke functies: die werden juist vervuld door gezworenen die geen raadsheer waren. De generaliteitsfuncties werden ook minder vaak bekleed door personen met een achternaam die één keer voorkwam. Dit kwam in 17% van de gevallen voor bij de generaliteitsfuncties en in 31% van de gevallen bij de lagere stedelijke functies. Tussen de raad en de generaliteit bestond dus een nauwe band en voor gezworenen was hierin nauwelijks een plaats weggelegd. Na de gildeoproeren in het midden van de zeventiende eeuw werd dit zelfs geformaliseerd: in de keurwetten van 1668 werd gesteld dat het gezworenschap onverenigbaar was met de belangrijkste ambten op het stedelijke, provinciale, en generaliteitsniveau.⁵⁴

6 Families

Om de gedachten over overbruggend en verbindend sociaal kapitaal verder te toetsen is een prosopografisch onderzoek gedaan naar verschillende families en hun verankering in de burgerlijke samenleving. Daarbij is een vergelijking gemaakt tussen de achtergronden van personen waarvan de achternaam vaak voorkwam en personen waarvan de achternaam minder vaak voor kwam. Voor de personen waarvan de achternaam vaak voor-

⁵⁴ GrA Oud Archief van de gemeente Groningen, Resolutie burgemeesteren en Raad 26 augustus 1668, Toegang 1605. Overigens had dit in de praktijk geen grote gevolgen: functies werden meestal na elkaar uitgeoefend en niet tegelijkertijd.

kwam is prosopografisch onderzoek gedaan naar bestuurders met de achternaam Horenken. Voor de personen waarvan de achternaam minder vaak voorkwam is gekozen voor de personen met de achternamen Frone, Trom, Pott, Tettema.⁵⁵

Het bierbrouwersgeslacht Horenken behoorde tot het oudste stadspatriciaat; vanaf de dertiende eeuw komt de naam Horenken voor in Groningen.⁵⁶ Ook in de zeventiende eeuw komen tien mannen met de achternaam Horenken voor in het stadsbestuur. Van deze tien personen zijn zes verwant, vier zijn geen familie. Bestuurlijke tradities in de familie werden voortgezet, ongeacht de politieke kleur: in 1562 (voor de Reductie en voor de katholieke periode van 1580-1594) was Geert Horenken burgemeester. Zijn zoon Lodewijk werd na de Reductie in 1594 door de stadhouder Willem Lodewijk tot raadsheer benoemd. Zijn echtgenote was Hille Wiffringe, dochter van burgemeester Johan Wiffringe, die burgemeester in de Spaanse, katholieke, periode was.⁵⁷ Hille's vader was voor de tweede maal gehuwd met Bele Horenken, de zus van haar man Lodewijk. Behalve raadsheer was Lodewijk ook kluftheer, ambtman van het Gorecht, lid van de rekenkamer, gedeputeerde en burgemeester. Zijn broer Geert was ook raadsheer, maar uitsluitend op momenten dat Lodewijk geen raadsheer was. Geert was naast raadsheer ook gildrechtsheer, kluftheer, gedeputeerde en admiraliteitsheer. De functies die werden bekleed waren niet uitsluitend aanzienlijke posities in de raad of de generaliteit, maar ook functies in de stedelijke samenleving, zoals kluftheer en gildrechtsheer.

Men nam de verboden graden van verwantschap in acht, zoals blijkt uit het verhaal van Helena Horenken, de dochter van Lodewijk en Hille. Helena huwde in 1622 met raadsheer Barthold Wicheringe. Omdat zijn schoonvader op dat moment burgemeester was, kon Barthold na zijn huwelijk geen raadsheer blijven. Helena en Barthold gingen naar Den Haag waar Barthold lid van de Raad van State werd. In februari 1623 beviel Helena van

55 In dit prosopografisch onderzoek zijn 20 stadsbestuurders als uitgangspunt genomen: tien met de achternaam Horenken, drie met de achternaam Frone, één met de achternaam Trom, drie met de achternaam Pott en drie met de achternaam Tettema. Rondom deze personen is een prosopografisch onderzoek gedaan, niet alleen naar de persoon zelf, maar ook naar de naaste verwanten. In totaal zijn op deze manier zo'n 200 personen onderzocht.

56 H.L. Hommes, 'Bijdragen tot genealogieën van oude adellijke geslachten in stad en lande, 17. Horenken', *De Nederlandsche Leeuw, Maandblad van het koninklijk Nederlandsch genootschap voor geslacht- en wapenkunde* 71 (Den Haag 1954) 299-314. GrA, Huisarchief Menkema Dijksterhuis, Genealogische aantekeningen Horenken, toegang 623, inv.nr. 1374b.

57 Regionaal Historisch Centrum Limburg (RHCL), Inventaris Baarlo deel I, nr 299, regest 38. Huwelijkscontract van Lodewijk Horenken en Hille Wiffringe.

hun eerst kind en stierf ze in het kraambed.⁵⁸ Barthold werd nu niet meer beperkt door de verboden graden van verwantschap binnen het stadsbestuur en ging met de baby terug naar Groningen, waar hij burgemeester werd. De familie Horenken huwde binnen een beperkte eigen kring. Dit gebeurde waarschijnlijk niet met het oog op het verwerven van posities binnen het stadsbestuur, want daarvoor was een zwager of schoonvader in het stadsbestuur vooral een belemmering. Familierelaties waren een vorm van verbindend sociaal kapitaal gericht op het versterken van de identiteit van de groep en het bij elkaar brengen en houden van mensen met dezelfde achtergrond.

De namen Frone, Trom, Pott en Tetteema komen veel minder vaak voor onder stadsbestuurders. Het gaat hier niet om mensen die uit families komen die al eeuwenlang deel uit maakten van een bovenlaag in de samenleving, in die zin waren er geen bestuurlijke tradities waarop men terug kon grijpen. Engelbert Frone kwam bijvoorbeeld uit een onbekende familie: van hem is niet bekend wie zijn ouders waren. Hij was lid van het brouwersgilde en werd in 1594 door de stadhouder benoemd tot gezworene. Hij genoot blijkbaar de gunst van de stadhouder, want in de periode dat hij gezworene was werd hij steeds als keurheer aangewezen. Zijn zoon Berend werd, toen zijn vader in 1605 overleed, gezworene. Hij had nog veel andere functies, zoals kluftheer, weesheer en hopman van het burgervaandel. Berend werd uiteindelijk in 1623 ook raadsheer. De zoon van Berend, Wicher, werd boekhouder en bekleedde geen stedelijke functies. De verwantschap binnen de groep van tien personen waarvan de achternaam minder vaak voorkomt is anders dan bij de personen met de naam Horenken: daar zijn zes personen direct verwant en vier personen niet, ook niet met elkaar. Bij de personen met de achternaam die minder vaak voorkomt zijn er vier clusters: twee personen met de naam Frone waren verwant, er was verwantschap tussen drie personen met de achternaam Frone en Pott, er was verwantschap tussen twee personen met de naam Pott en er was verwantschap tussen twee personen met de naam Tetteema en de naam Trom. Ook deze personen huwden voornamelijk binnen eigen kring.

Als het ging om bestuurlijke posities was men niet zo eenkennig: men was raadsheer, gezworene, kluftheer, gildrechtsheer en bekleedde posities in de generaliteit. Tijdens hun carrière kwamen mensen met verschillende achtergronden bij elkaar. In bestuursorganen zoals de Gezworene Meente, het gildrechtcollege, de weeskamer en de admiraliteit ontmoetten personen uit families die nooit met elkaar zouden trouwen elkaar. Op deze

⁵⁸ Ze overleed in Den Haag op 6 februari 1624 en werd begraven in de Martinikerk in Groningen.

manier ontstonden overbruggende contacten en relaties. Deze blijken ook uit bijvoorbeeld leningen die men elkaar verstrekke: zo leende Hindrick Pott, gezworene, kluftheer en hopman, 400 gulden aan raadsheer van Heeck en leende Lodewijk Horenken 300 gulden aan Eppe Tetteema.⁵⁹ Waar huwelijken zorgden voor verbindend sociaal kapitaal, vormden de relaties in de verschillende bestuursorganen overbruggend sociaal kapitaal.

7 Conclusies

In dit artikel is gekeken naar de Gezworene Meente en het type sociaal kapitaal dat werd gegenereerd. Daarbij is vooral gekeken naar *bonding* (samenbindend sociaal kapitaal) en *bridging* (overbruggend sociaal kapitaal). Gedurende de periode was er duidelijk sprake van *bonding*: bestuursfuncties werden deels afgeschermd, waardoor doorstroming van Gezworene Meente naar raad niet vanzelfsprekend was. Behalve demografische factoren, zoals de lengte van de carrière, waren ook familierelaties van invloed op doorstroming van Gezworene Meente naar de raad: gezworenen met een achternaam die meer voorkomt stroomden vaker door naar de raad. Ook lijkt het centrale gezag duidelijk een relatie gehad te hebben met de raad en veel minder met de gezworenen: bijna 90% van de generaliteitsfuncties werd bekleed door leden van de raad. Gezworenen die gezworene bleven kwamen hier nauwelijks aan te pas.

De focus op *bridging* toont dat niet alleen samenbindende processen als oligarchisering, aristocratisering en *patrimonial state* aanwezig waren in het zeventiende eeuwse Groningen. Vanuit de stedelijke gemeenschap werd ook overbruggend sociaal kapitaal gegenereerd waardoor er gedurende de hele zeventiende eeuw ruimte was voor een brede burgervertegenwoordiging in de bestuurlijke posities. Het lijkt erop dat gezworenen belangrijk waren binnen deze *civic culture*: ze waren betrokken bij de gilden, de burgervandelen en allerlei andere stedelijke posities. De stedelijke macht bleef niet beperkt tot een kleine groep van alleen de burgemeesters en de raad. De Gezworene Meente was ook in de zeventiende eeuw een redelijk brede groep van bestuurders die soms doorstroomden naar de raad en soms niet, en die raakvlakken hield met de brede burgerij en nieuwkomers in het bestuur.

59 GrA, Register Feith, 1605, 8. Schuldbekentenis. GrA, toegang 1534, Rechterlijke Archieven der stad Groningen, inv.nr. IIIj, minuten of concepten van verzegelingen, 23 maart 1692.

Over de auteur

Marike Peterzon (1966) studeerde geschiedenis in Groningen. Ze is geïnteresseerd in de ontwikkeling van sociale netwerken. Dit artikel schreef ze in het kader van haar promotie onderzoek naar de bestuurlijke elite van Groningen in de zeventiende eeuw. Marike werkt als hogeschooldocent bij het instituut voor communicatie, media en IT van de Hanzehogeschool.
E-mail: m.d.peterzon@pl.hanze.nl